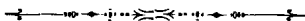

տնտեսագէտ երէցին պահպանողական և հակասեմական պետական ընկերվարութեանէն փոխակերպուած անցած է մինչև միացեալ նահանգաց Հէրրըն իմաստասէր երէցին կատարեալ աւետարանական հասարակորդական ընկերվարութեանը:

Պրանսայի մէջ այս դպրոցը կը ներկայացնեն « Ընկերային հարցերու գործնական ուսումնասիրութեանը համար հաստատուած բողոքական ընկերակցութիւնը (Association protestante pour l'étude pratique des questions sociales), հիմնուած 1887ին, և « Ընկերային քրիստոնէութիւն » անուն հանդէսը (Le Christianisme social):

Անգլիոյ՝ որպէս և միացեալ նահանգաց մէջ կան նաև շատ մը ընկերական-քրիստոնէական ընկերակցութիւններ և օրաթերթեր. յիշենք ի մէջ այլոց (Ռքսֆորտի « Տնտեսագիտական Հանդէսը » (*Economie Review*)):

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆՃԵԱՆ

ԱՆԳԼՈՍԱՔՍՈՆՆԵՐՈՒ ԱՌԱՒԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Համեմատութեամբ Անգլիացւոց ու Ամերիկացւոց՝ ո՞րն է Գաղիացւոց ստորնութեան զխաւոր պատճառը:

Էլզմոն Դեմոլինի « Ի՛նչ քանի մէջ կը կայաւայ Անգլոսաքսոնեկրոն առաւելորդիւնը » վերնագրով յօդուածին համեմատ՝ այն է, որ Գաղիոյ մէջ ուսանողներու շատերը՝ Տէրութեան ծառայութիւններուն, բանակին, նաւատորմին, արդարութեան վարչութեան ու ելեւմտից, ուսուցանելու և այլ պաշտօններու մէջ մտնելու համար միայն կ'ուսանին. մինչդեռ՝ ընդհանրապէս՝ անոնք միայն անկախ արուեստներով կը զբաղին, որոնք հանրային պաշտօններու մէջ տեղ մը չեն գտած: Բնականաբար՝ Տէրութիւնը իրեն ներկայացող թեկնածուներու բազմութեան մէջ պէտք է ընտ-

րութիւն մ'ընէ. և ընտրութիւնը կը կատարուի ընտութեանց ձեռքով: Ուստի Գաղիայի պատանիններն ամենէն աւելի կը ջանան ընտութեանց մէջ յաջողիլ, որովհետև անով իրենց ապագայն կ'ապահովուի: Ինչուի՞նչ ընտութեանց պատրաստելու ճիշդ միեւնոյն նպատակն ունի նաև դպրոցը. և այս նպատակին հասնելու յարմարագոյն միջոցն է չեռուցման (*charaffage*, տաքցոյր-կերցոյր) ոճը, որ կը կայանայ՝ ըստ կարի կարճ ժամանակի մէջ ընտութեան նիւթերու վրայ հարեանցի ծանօթութիւն մը տալուն մէջ. ըստ կարի կարճ ժամանակի մէջ, որովհետև Տէրութեան ծառայութեանց մտնելու համար՝ որոշուած են հասակի սահմանները. և որովհետև դեռ թոշակաւ ուր ըլլալէ առաջ՝ հնարաւոր ամենաբարձր պաշտօններու հասնելու համար՝ հարկ է ասպարէզը պատանեկութենէ սկսիլ:

Գպրոցական այս դրութիւնը լիապէս կը համապատասխանէ Գաղիացւոց մտքին մէջ ունեցած դպրոցական նպատակին. որ է՝ քաղաքական ու զինուորական պաշտօնատարներ պատրաստել: Եւ որովհետև կատարեալ պաշտօնատար մը պարտի հրաժարիլ սեփական կամք ունենալէ և պէտք է անպայման հնազանդի մեծաւորներու հրամանին, սոսկ գործիք մը դառնալով ուրիշներու ձեռքին մէջ, ուստի դպրոցը՝ իրմէ պահանջուած գործը կատարելու համար՝ վարժարանի մը պէս կազմակերպուած է, ու պատանիններն հոն զինուորանոցի կեանք կ'անցնեն, բառին բովանդակ ընդարձակութեամբ. շարաթը միայն երկու անգամ կը տեսնեն իրենց ծնողը, իւրաքանչիւր անգամին՝ մէկ ժամ միայն, բազմամարդ խօսարանի մը մէջ՝ ուր իւրաքանչիւր ոք կը լսէ իր քովիններուն խօսակցութիւնը: Այսպէս պատանինները կը վարժին կրաւորական հնազանդութեան կրաւորական այն համեմատութեամբ՝ որով ընտութեանց կրթութիւնը չի զարգացներ անոնց մէջ անդրադառնալու և դատելու վարժութիւնը, կը սեղմանայ իրենց ինքնատպութիւնը. և ջնջելով այն զանազանութիւնները որ կրնան առաջ գալ ընտա-

նեաց ազդեցութենէն, բոլոր այն մտքերը միեւնոյն կաղապարին մէջ կը ձուլուին և կը ձևանան ճշգրտապէս մէկ մէկ գործինքն՝ պատրաստ հպատակելու արտաքուստ իրենց տրուած մղումներուն:

Նափոլէոն Ա եղաւ՝ որ առաջին անգամ ղալրոցներու մէջ նախապատրաստիչ կըրթարաններ հաստատեց Տէրութեան պաշտօնեայններու համար: Ժի. ու ԺԲ. դարերու մէջ մեծ վարժարանները տակաւին բացառութիւններ էին, որոնք զարգացան առաջին կայսրութեան տակ, ու Նափոլէոն հասարակաց կրթութիւնը նորոգ կազմակերպելով՝ ընդհանրացուց զանոնք. որովհետև իրենին պէս կեդրոնացած Տէրութիւն մը՝ պաշտօնեայններու մեծաթիւ քաղաքութեան մը միջոցաւ միայն կարող էր գործել: Բաշորդ կառավարութիւնները պահեցին Նափոլէոնեան հաստատութիւնները. ու երբոր ԺԺ. դարու սկիզբէն ի վեր կեդրոնացան ու պաշտօնեայններու թիւն հետզհետէ աճեցաւ, նաև մեծ վարժարաններու չեռուցման դրութիւնն ալ աստիճանաբար աւելի զարգացաւ:

Պաղիացուց մեծամասնութիւնն ուրեմն այս դրութեան կը հետևի՝ քննութեանց մէջ յաջողիլ ու Տէրութեան ծառայութիւններուն մէջ մտնել յուսալով. զպրօքը չի պատրաստեր ազատ արուեստներու համար. նա՛ մանաւանդ արհամարհել կու տայ և կը կարծեցնէ՝ թէ պաշտօնեայ ըլլալը շատ աւելի պատուաբեր է՝ քան թէ մշակութեամբ, արհեստով, վաճառականութեամբ զբաղիլը: Այս վիճակներուն ձեռք կը դարնեն միայն անոնք ընդհանրապէս՝ որ չեն յաջողիր ո՛չ Տէրութեան ծառայութիւններուն, ո՛չ ալ առանձնական մատակարարութեանց մէջ. ու վատ պայմաններով կը ձեռնարկեն գործին, այսինքն առանց յարմարութեան և առանց պատրաստուած ըլլալու: Որովհետև ղալրոցն հարց մը հիմնովին ուսանելու բացարժեւ կապէս անընդունակ կ'ընէ, և «Պաղիացին կը փայլի մասնաւորապէս երևակայական աշխատութեանց, զիւրմբոնելի ու վտանգաւոր ընդհանրացումներու մէջ», ստուգիւ

զաղիացուց զրական արտադրութեանց մէջ՝ տոկոսն աշխատութիւններ ու նշանաւոր ինքնատիպ ուսումնասիրութիւններ երթալով կը նուազին: Բաղդատելով այդ երկերը վերջին երկու դարերու և ԺԺ. դարու սկիզբի երկերուն հետ, կը տեսնենք որ Փաղիոյ այս ստորնութիւնը՝ ցեղային ստորնութենէ մը կախումն չունի, այլ մեծաւ մասամբ առաջ եկած է այն՝ արդի կրթութեան դրութենէն:

Ուրիշ ախտանշան մ'ալ՝ այսօրուան Պաղիոյ վատթարումին՝ այն է ինչ որ արդէն իսկ Տակիրտոս նշանակած է, բաղդատելով Հոովմայեցիներու ապականած բարքը Փերմանացիներու պարզաբարոյ վարքին հետ, (չափ ղեկ թաղ զատկաց, մակկապակ լիկե), ծննդոց նուազումը:

Կ'ըսուի նաև թէ հարուստ երկիր մ'է Պաղիա, որովհետև արժէից ու հասոյթներու ճոխ դրամագլուխներ ունի: Արդ ատոր պատճառն այն է մանաւանդ՝ որ դրամագլուխները չեն շահագործուիր. երկրագործական, արուեստագիտական, վաճառական գործերու կիրարկուելով. և յետոյ՝ այն պատճառները որ կը նպաստեն դրամագլխոց այս առուեսլազանցութիւնն առաջ բերելու, և նպաստեն նաև նուագեցնելու դրամագլուխը և հուսկ սպառելու զայն: Զաւակաց թիւ սահմանելը շատ խնայողութեանց առիթ կ'ըլլայ, սակայն միւս կողմանէ՝ վեց զաւակ ունեցող հայր մը՝ շատ աւելի կ'աշխատի, և հետեւաբար՝ համեմատութեամբ մէկ զաւակ հոգացողի մը ըրածին՝ շատ աւելի ալ կը նպաստէ հասարակաց բարեկեցութեան. ու վերջապէս՝ բազմաթիւ ընտանիքի մը զաւակները՝ որ գիտեն թէ չեն կարող հայրենի ընչից վրայ վստահիլ, աւելի ևս տրամադիր են աշխատելու և անձնական նախաձեռնութիւն մը ունին. մինչդեռ մէկ հատիկ որդի մը՝ աւելի իր յոյսը ծնողաց ու անոնց ըրած խնայողութեան վրայ կը դնէ՝ քան թէ իր անձին:

Որքան տարբերութիւն անգլոսաքոններէն, որոնք տեղ մը կը հաստատուին ու կը շահագործեն բոլոր երկիրը, և ամէն

կողմէ հին հասարակութեան ներկայացուցիչները ճնշելով՝ հրաշքներ կը գործեն լոկ սեփական նախաձեռնութեան ուժով: Բաւական է համեմատել հիւսիսային Ամերիկան՝ հարաւային Ամերիկայի հետ. մէկ կողմը՝ մշակութեան, ճարտարարուեստի, վաճառականութեան զարգացման մեծագոյն յառաջադիմութիւնը. միւս կողմէն՝ յետամնաց քաղաքակրթութիւնը, քաղաքային կենաց անգործութիւնը, բռնապետութիւնը, քաղաքական յեղափոխութիւնները: Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ՝ ապագան է որ յառաջ կու գայ, հարաւային մէջ՝ անցեալը որ կը մեկնի. ու արդէն իսկ նոր դրութեան հզօր ախոյեանները կը տիրապետեն Սպանիացիներուն և փորձողալիցիներուն երեսի վրայ թողուցած հողերուն, և զանոնք կ'արգասաւորեն, ու իրենց ձեռքը կ'առնեն դրամատունները, երկաթուղիները, մեծ արուեստները, վաճառականութիւնները: Արդէն իսկ փարիզի Համաշխարհային Յուլաւանդէսի մը մէջ՝ Արճեան թիւն այի հասարակապետութեան բաժնին նախագահը զանգատել էր Դեմոկրատիկ երկրին մէջ բորժուած անգլիական ու ամերիկեան արշաւանքներու դէմ:

Արդ ինչպէս կը վարուին այս նոր ժողովուրդներն իրենց զաւակներուն հետ: Ահաւասիկ. ծնողները կը նկատեն իրենց զաւակաց մէջ անհատներ՝ որ շուտով իրենցմէ անկախ պիտի ըլլան. ուստի կը փութացնեն ազատագրութիւնը, և ամէն միջոց կը բանեցնեն որպէս զի լաւագոյն պայմաններու մէջ կատարուի այն: Երեւոյներն՝ իրենց զաւակներուն հետ ոչ միայն չափահասութեան մէջ իսկ իբրեւ տղայ չեն վարուիր, այլ ամենափոքր հասակէն սկսեալ՝ մէկ մէկ ինքնուրոյն անձնաւորութիւններ կը համարին զանոնք, և կրթած ժամանակը՝ փոխանակ անցեալին գաղափարներով ներշնչուելու, ուշ կը դնեն արդի ժամանակաց պայմաններուն. քաջառողջ և ուժեղ կը մեծցնեն զանոնք, ժաւատակին կը վարժեցնեն առօրեայ կեանքի գործերուն, արուեստ մը կը սովորեցնեն. ու եթէ վիճակներու մէջ տարբերութիւն

մը կը դուրս, այս տարբերութիւնը բոլորովին ի փնաս է պաշտօնատարութեան ասպարէզին, որ անքան հակառակ է անգլոսաքսոն ցեղին անկախութեան հոգեդն. որով Անգլիոյ մէջ պաշտօնեանները, ոչ բազմաթիւ, գրեթէ բոլորն ալ իրլանտացի, սկոտլանդացի, վոլսցի (կամ՝ գալլացի) են, ինչպէս Միացեալ Նահանգաց մէջ ալ իրլանտացի ու գերմանացի են:

Հայրենի իշխանութիւնը միայն հազուադէպ ու բացառիկ դէպքերու մէջ կը գործածուի, և տղայք գիտեն՝ որ իրենք իրենց թողուած են ու պէտք են ինքնին իրենց ասպարէզն ընտրել. մինչդեռ Գաղղիոյ մէջ միշտ ծնողաց կը հարցուի. «Ի՞նչ պիտի ընէք ձեր որդին»: Ու կանուկէն կը սովորին աշխատիլ ու սխիստանքի ուրախութիւնն ըմբոշանել:

Ճոն Լարոք իր «Կեանքի ուրախութիւնները» գրքին մէջ կ'ըսէ. «Աշխատանքը նոյն իսկ եթէ խիստ ալ ըլլայ, ազբիւր է երջանկութեան՝ երբ գիտցուի չափը պահել: Ամէնքս ալ գիտենք՝ ինչպէս շուտ կ'անցնի ժամանակը՝ երբ շատ ըզբաղմունք ունենանք. ընդհանրապէս անգործ մարդու մը վրայ՝ ժամերը ծանրաւ կշիռ բեռներու պէս կը ծանրանան: Աշխատանքը կը վտարէ հոգերն ու կեանքի փոքրիկ տհաճութիւնները... Եթէ Անգլիացիներս իբրեւ ազգ բան մ'ըրած ենք, ատոր մեծագոյն պատճառը հզօր աշխատաւորներ ըլլալին է»: — «Ի՞նչ բարոյախօսներն ալ — կ'ըսէ Դեմոկրատ — աշխատանքը կը դրուատեն, ու մեր զպրոցներու մէջ կը ճգնինք որովհետ տղայք ներսն այս զգացումը. սակայն մենք կը գովենք ու կը յանձնարարենք աշխատութիւնն իբրեւ պարտք մը, իբրեւ հարկաւորութիւն մը՝ որուն պէտք է զուլի ծռել. երջանկութեան աղբիւր չէ՛ ան մեզի համար»: — Լարոքի պէս՝ նոյն բանը կը հաստատէ նաև անգլիացի օրիորդ մը՝ — յօդուածագրի Հարցումին պատասխանելով՝ — Թէ աշխատելու, ճգնելու, դժուարութեանց յաղթելու մէջ մեծ հաճոյք մը կայ. ու կը յաւելու որ իրեն ունեցածը հասարակաց

զգացում մ'է իւր հայրենակիցներուն քով, և թէ անգլիացիին նոյն իսկ երբ չի աշխատիր՝ խօսքին բուն իմաստով, ո՛ր և է ճիշդ ընկելու պէտք կը զգայ. ասկից յառաջ կու գայ նաւակամարգի, քրիքի, գնդախաղի, լեռնարշաւի եռանդը, որոնց նպատակն է դժուարութեանց յաղթելու հանդերձ:

Մարդ ընկելու կարողութիւնն է ուրեմն — կ'ըսէ Գեմովէն — որ կը պակսի մեր հասարակութեան մէջ. մենք կը սովորեցնենք մեր տղայոց՝ թէ մեծագոյն իմաստութիւնը կը կայանայ դժուարութիւններէ ու կեանքի վտանգներէ ո՛րչափ կարելի է խուսափելու մէջ, Այս է մեր մեծ սխալը, և հարկ է ասոր դեղ դարման տանիլ: Արդէն իսկ Գաղիոյ մէջ կարծես փոփոխութեան նշաններ մը կը տեսնուին: Այս գլխացւոց օրինակը ազդեցութիւն ըրած է նաև Գաղիացւոց վրայ՝ որոնք սկսած են ճանչնալ իրենց ուսուցման կերպին սխալը, և կ'ուզեն զայն բարենորոգել. ու Այս գլխացւոց օրինակին կը հետևին՝ ընդունելով անգլիական խաղերն իրենց ընդիւսնուններով. ու կը սկսին ազատ արուեստ-

ներն աւելի յարգուիլ և անոնց յարգը կը ճանչցուի: Միևնոյն ժամանակ՝ Տէրուսթեան արժէթուղթերու վրայ անգործաբար բռնուած դրամագլուխներու տոկոսներուն նուազիլը՝ կը մղէ դրամատէրերն ուրիշ աւելի շահարբի ձեռնարկութեանց գործածել իրենց դրամը, ու ամենէն աւելի դաշտային տնտեսագիտութեան. երկրաւործական ընկերութեանց հետզհետէ բազմանալն, ու մշակական հրատարակութիւնը՝ ապացոյց են ասոր: Հուսկ երրորդ Հասարակապետութեան ժամանակը պաշտօնատարներու նախնի պսակը խամրեցաւ. և ինչպէս ասոնք, նոյնպէս նաև զինուորականներն ալ այլ ևս իբրև առանձնաշնորհեալ դասակարգ մը չեն նկատուիր: Վերջապէս — կ'եզրակացնէ Գեմովէն — երկիրը կը յառաջադիմէ դէպ ի մեծագոյն զարգացում մը անհատական գործունէութեան. ասով միայն պիտի կարենանք յաղթանակել:

Նոյն բանը կրնայ ըսուիլ նաև իտալացւոյ համար:

(Illustrazione Popolare)

== ՈՒՍ. ՆԻԿ. ՖԻՆՔ ==

Ազգային հին առած մը՝ Մահ ոչ հայի ի տօնացոյց, կ'ըսէ, որովհետև ինքն է բուն տօնացոյցներու հեղինակը. և ո՛րքան ցաւօք կը ստիպուինք յիշել զայս՝ երբ կը տեսնենք օրէ օր անհետացող հայագիտաց մահացուցակին բարդուիլը: Այնչեալ տարի Adalbert Mera էր որ բարեկամի մը գերեզմանին վրայ դամբանականը իւր իսկ յանկարծական մահուամբ կը կնքէր, անկատար թողնով չորս Աւետարաններու հայ. համատարութիւնը: Իսկ այս տարի կը կորսնցնենք զբեմնէ նոյնպէս անակնկալ կերպով Ո. Նիկ. Ֆինքը, թարմ իւր

42ամեայ հասակին կորուովը և իւր բեզուէ մտքին մէջ բարդուած հմտութեանց ու լեզուաց պաշարովը:

Եթէ իրաւամբ ընդհանուր լեզուագիտութիւնը կ'աւաղէ այս անակնկալ կուրուստը, շատ աւելի և անդարմանելիօրէն պիտի աւաղէ զայն հայ լեզուագիտական բանասիրութիւնը: Իրմով կ'աներևութանայ միտք մը որ Հումպոլտի, Շլայխալի իմաստասիրական նրբութեանց հետ զոյգ կը պարունակէր նաև Մեծծոֆանդի մը լեզուագիտութիւնը, և իրեն տեսութիւնը հետեւաբար ամենէն աւելի կարող աղբիւրէ